

Naše nejmenší kutilky – co o nich víme?

V Živě (2004, 3: 121–122) byl uveřejněn článek o přistěhovalecké kutilce *Sceliphron curvatum*, v jiném příspěvku (Živa 2006, 5: 221–222) jsme přiblížili dvě jihomoravské kutilky rodu *Tracheliodes*, které loví pro své larvy mravence *Liomotopum microcephalum*. Nyní pojednáme o našich nejmenších, jen 2–3 mm velkých kutilkách rodu *Ammoplanus* (s českým názvem ploštík). Odpověď na otázku v názvu článku zní: doposud toho není mnoho, ale naše znalosti se rychle prohlubují a každoročně přibývají nové poznatky.

Kutilky spolu se včelami patří v rámci blanokřídlých (*Hymenoptera*) do nadčeledi *Apoidea*. Rod *Ammoplanus* se řadí do čeledi *Crabronidae* a dělí se na podrody *Ammoplanus* s. str. (sensu stricto – v užším pojetí) a *Ammoplanellus*. Podle Z. Boučka (2001) a W. J. Pulawského (2008) je ve světě známo kolem 46 druhů podrodu *Ammoplanus* s. str., z toho v palearktické oblasti 32 druhů (geograficky zasahují v Evropě zhruba po 53° severní šířky, v Asii na Sibiři po 60° s. š.), 8 druhů v Severní Americe (7 v Kalifornii, 1 v Pensylvánii), jeden druh v Jižní Americe (Chile), tři druhy na Madagaskaru a dva druhy v jižní Africe. U 12 druhů neznáme dosud vzhled obou pohlaví. Tyto údaje dobře vypovídají o různé úrovni výzkumu v jednotlivých oblastech světa.

Z patnáctičlenného podrodu *Ammoplanellus* žije v palearktické oblasti 6 druhů, z toho tři v Evropě (ve Španělsku, Portugalsku, Francii, Chorvatsku, Černé Hoře a Recku). Ze Severní Ameriky známe čtyři druhy (Nové Mexiko, Washington, Arizona, Pensylvánie), dva druhy žijí v jižní

Africe (Namibie) a tři na Madagaskaru. Protože se v České republice podrod *Ammoplanellus* nevyskytuje, nebudeme se jím podrobněji zabývat.

Základní biologické poznatky o hnízdění a kořisti některých zástupců těchto kutilek jsou do dnes velmi kusé. Ještě v *Prodrumu Sphecoidea* z r. 1937 se uvádí, že O. Šustera „viděl *Ammoplanus marathroicus* poletovat kolem kolmé stěny cihlářské hlíny, takže tam patrně hnízdí.“ Tedy údaj velmi nepřesný a spekulativní. Všechny známé dílčí biologické poznatky pro několik jednotlivých druhů byly publikovány ve 40. letech 20. stol., ale moderní pozorování chybějí. Obecně lze říci, že kutilky rodu *Ammoplanus* hnízdí v drobných dutinách kamenů, sprašových stěn a v chodbičkách vybudovaných jiným hmyzem ve dřevě stromů. Jako kořist pro své larvy sbírají nedospělé třásněnky (*Thysanoptera*). U druhu *A. perrisi* bylo pozorováno, že kořist neparalyzuje jedovým žahadlem, ale znehybní ji silnými kusadly. Dospělci létají od dubna do září, není však jisté, zda ve dvou generacích. Většina

1 Počty známých druhů kutilek rodu *Ammoplanus* v jednotlivých zemích Evropy. Orig. D. Vepřek

2 Jeden z českých druhů rodu *Ammoplanus*

3 Hlava s příčnou lištou mezi očima u kutilky druhu *Ammoplanus pragensis*

4 *Ammoplanus hofferi* a *A. marathroicus* mají plamku (obvykle tmavší políčko při vnějším okraji předního křídla) celou světlou až průsvitnou.

5 Druh *A. hofferi* má na vnitřní straně kusadel zub, zub na klypeu (plocha mezi tykadly, očima a kusadly) je dlouhý a zakulacený. Kusadla druhu *A. marathroicus* jsou bez zubu, zoubek na klypeu je velmi malý a ostrý.

6 Celá tmavá a neprůsvitná plamka u kutilek *A. kaszabi* a *A. gegen*

7 Samice mají přední stranu hlavy tmavou, tykadla s 12 články. *A. kaszabi* má oči dole prodloužené ke středu hlavy, takže vzdálenost mezi okem a jamkou tykadla je přibližně stejně velká jako šíře jamky tykadla. Pro *A. gegen* jsou charakteristické dole zakulacené oči, takže vzdálenost mezi okem a jamkou tykadla je mnohem větší než jamka tykadla.

8 Přední strana hlavy samců je světlá, tykadla s 13 články. *A. kaszabi* má čtvrtý a pátý článek zadečku vespod s odstálými chlupy, pátý článek s velkým výčnělkem. Zadeček druhu *A. gegen* je vespod bez chlupů a výčnělku, na konci pátého článku s drobnými trny po stranách.

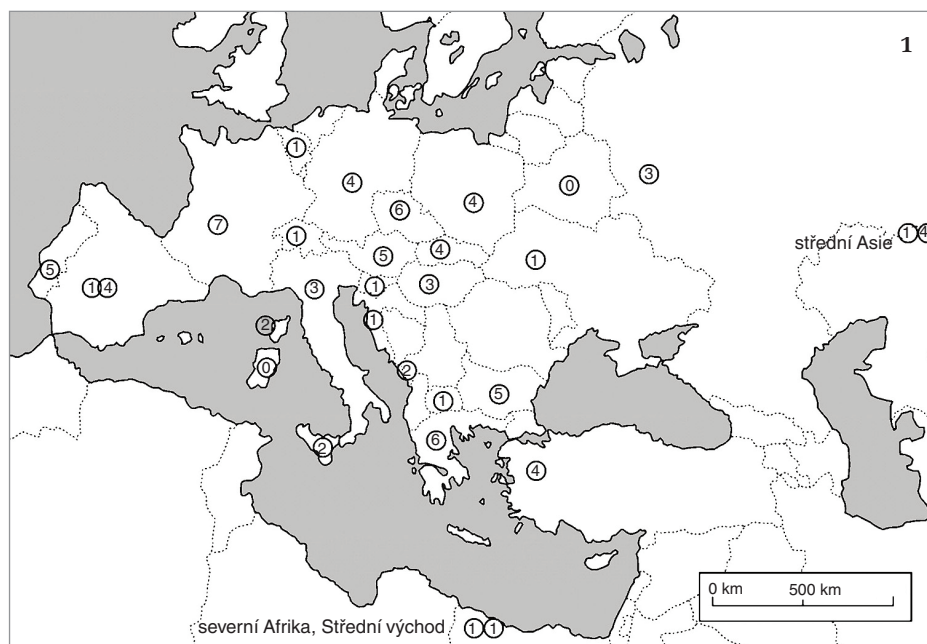
9 Plamka *A. perrisi* je dvoubarevná, asi do třetiny světlá.

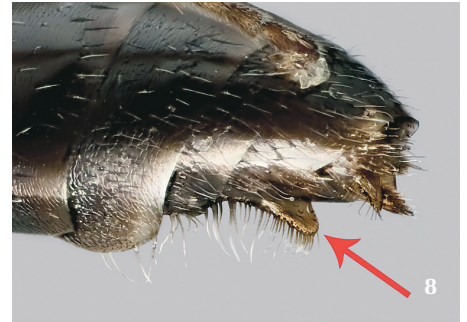
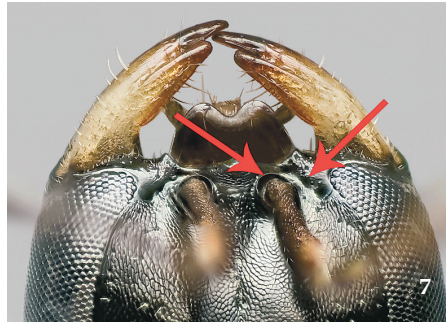
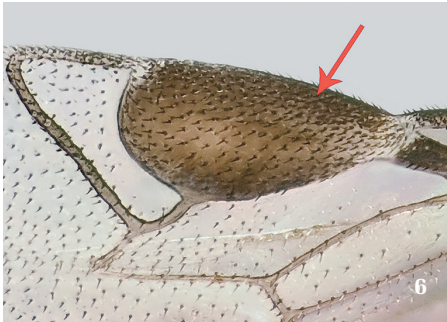
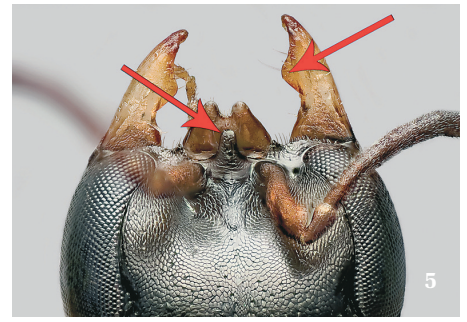
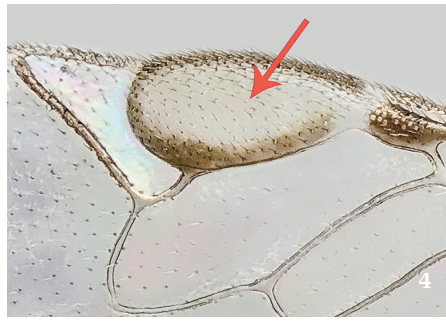
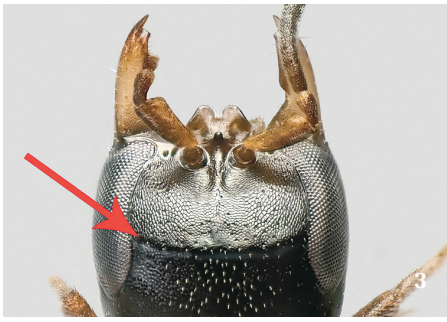
Všechny snímky V. Mihala

10 Dosud známé rozšíření a nálezy jednotlivých druhů rodu *Ammoplanus* v České republice. Orig. D. Vepřek

kusů byla chycena smýkáním drobnokvětých rostlin, jako např. svízele bílého (*Galium album*), mařinky barvířské (*Asperula tinctoria*), nebo šedivky šedé (*Berteroa incana*), menší množství do žlutých misek s tekutinou (Moerickeho pastí).

Počty zjištěných druhů se v jednotlivých státech velmi často mění a nejinak tomu bude i v budoucnosti. K tomuto předpokladu nás vede vývoj systematického po-

znávání rodu. Přestože již slavný C. Linnaeus popsal v r. 1758 některé druhy kutilek, první z podrodu *Ammoplanus* s. str. – *A. marathroicus* – byl popsán až více než o sto let později (v r. 1869), další druh pak v r. 1896. Teprve první revize rodu (Gusakovskij 1931) umožnila popis několika dalších, takže do poloviny 20. stol. bylo známo 12 druhů, do konce století o 10 více a po revizi v r. 2001 (Z. Bouček) opět dalších 10 druhů. Znalosti o výskytu v jednotlivých evropských zemích byly a jsou velmi různorodé a neúplné (viz mapa na obr. 1; z ostatních evropských zemí výskyt není znám), ale rychle jich přibývá, o čemž svědčí např. časový sled poznatků o druhu *A. pragensis*. Popsán byl z Čech v r. 1945, dále byl zaznamenán v Černé Hoře v r. 1958, v Rakousku r. 1984, Německu r. 1987, Slovensku v r. 2001 a v Polsku 2002. Z porovnání zjištěného počtu druhů ve Španělsku a Portugalsku nebo např. na Sardinii a Korsice jasně vyplývá, že geograficky podobné oblasti jsou entomology prozkoumány různě podrobně a že tyto malé kutilky jsou často přehlíženy.

Ve střední Evropě je nejvíce zjištěných druhů v České republice. Je to dáno tím, že čeští entomologové jsou ve výzkumu tohoto rodu od první poloviny 20. stol. velmi aktivní a mají velké zásluhy o jeho poznání v evropském kontextu. Již v r. 1943 a 1945 stanovil J. Šnoflák typy *A. hofferi* a *A. pragensis* z našeho území podle sběrů A. Hofferera. Na přelomu 20. a 21. stol. pak popsal Z. Bouček (2001) 10 nových palearktických druhů, z nichž např. *A. denesi* podle samce (samice není dosud známa) ze sběrů českého entomologa K. Deneše v r. 1993 v Turecku. U druhu *A. atlasensis* jsou dodnes známi jen dva samci, jednoho našel v r. 1991 M. Halada v Maroku. Podle sběrů M. Kocourka z Bulharska v r. 1967 byl popsán *A. strumae*.

V České republice žije podle dosavadních poznatků 6 druhů (obr. 10). *A. pragensis* nebyl až do léta 2009 na Moravě nalezen, i když je známa jeho existence ve všech okolních zemích. První doklad se podařil P. Boguschovi v Podyjí a na Pálavě. Pohledem na mapu ČR se zakreslenými faunistickými čtverci s nálezy jedno-

tlivých druhů zjišťujeme, že pozornost entomologů se soustředila především na oblasti kolem Prahy, na České středohoří, Brněnsko a Lednicko. Ostatní záznamy reprezentují jen náhodné sběry. Dá se tedy očekávat, že při intenzivním průzkumu přibude mnoho dalších údajů. Za zmínku stojí i časová posloupnost uveřejněných nálezů v ČR: první je z r. 1908 (druh *A. gegen* sbíraný O. Šusterou v pražské oblasti), pak byl *A. gegen* nalezen opakovaně na 16 lokalitách až v letech 1943–60, v 70. letech byly sbírány různé druhy rodu na pěti lokalitách a posléze po r. 2000 na 21 místech naší republiky. Svědčí to o zvýšené intenzitě průzkumu a zveřejňování nálezů v současnosti.

Velmi zajímavá je situace u druhu *A. kaszabi*. Byl popsán z Mongolska v r. 1972, postupně nalezen na západní Sibiři (1978), v Kazachstánu (1979), poté náhle až ve Španělsku (1990), Francii (1990) a v Turecku (2004). V r. 2006 chytil J. Straka na Moravě v Lednici na nádraží několik samic i samců na svízeli. Následující rok byl nález opakován na stejné lokalitě, jeden samec byl chycen asi 1 km jižním směrem. Tedy původně velmi disjunktní (nespojité) areál výskytu (Mongolsko – Španělsko) se začíná vyplňovat a není pochyb o tom, že tento druh bude brzy objeven i v jiných sousedních zemích.

Přestože jsou kutilky rodu *Ammoplanus* velmi malé, poznání našich druhů je jednoduché a stačí k tomu dobrá lupa. Od ostatních kutilek se tento rod odlišuje typickou žilnatinou předních křídel a rozlišení jednotlivých druhů je patrné i z popisu přiložených obrázků.

